

Class 9

Sub-Sanskrit Grammar

Ch-2

Date:118-20

दिए गए कार्य को Copy में पूर्ण करें।

लघूत्तरात्मक प्रश्नाः

निम्नलिखित पदानां समासविग्रहं कृत्वा सम्मसस्य नामापि

लेख्यः-

समस्त पद	समास विग्रहः	हिन्दी अर्थ	समासस्यनाम
सुन्दर बालकः	सुन्दरः चासौ बालकः	(सुन्दर बालक)	कर्मधारय
चन्द्रशेखरः	चन्द्रः शेखरे यस्य सः	(चन्द्र है शेखर (सिर) पर जिसके, वह—शिव)	बहुव्रीहि
सप्तशती	सप्तानां शतानां समाहारः इति	(सात सौ का समूह)	द्विगु

प्रश्न 1.

निम्नलिखित विग्रह वाक्यानां समासः करणीयः

उत्तरः

विग्रह	समस्त पद	समासस्य नाम
1. श्वेतं वस्त्रम्	श्वेतवस्त्रम्	कर्मधारय
2. सप्तानां ऋषीणां समाहारः	सप्तर्षिः	द्विगु
3. धनुः पाणौ यस्य सः	धनुष्पाणि	बहुव्रीहि
4. हरिशब्दस्य प्रकाशः	हरिप्रकाशः	तत्पुरुषः
5. रूपस्य योग्यम्	अनुरूपम्	अव्ययीभाव

अभ्यास 2

निम्नलिखितयोः सामासिक पदयोः संस्कृते समासविग्रहं
कृत्वा समास्य नाम लिखत

प्रश्न 1.

- (i) यथाशक्ति।
- (ii) पञ्चपात्रम्।

उत्तरः

- (i) शक्तिम् अनतिक्रम्यः = अव्ययीभाव समास। (शक्ति के अनुसार)
- (ii) पञ्चानां पात्राणां समाहारः = द्विगु समास। (पाँच पात्रों का समूह)।

प्रश्न 2.

- (i) घनश्यामः।
- (ii) निर्धनः।

उत्तरः

(i) घन इव श्यामः = कर्मधारय समास। (मेघ के समान श्यामल-कृष्ण)

(ii) निर्गतं धनं यस्मात् = बहुव्रीहि समास। (नष्ट हो गया है धन जिससे)

प्रश्न 3.

(i) चतुर्युगम्।

(ii) सहरि।

उत्तर:

(i) चतुर्णाम् युगानां समाहारः = द्विगु समास। (चार युगों का समूह)

(ii) हरेः सादृश्यम् = अव्ययीभाव समास। (हरि के सदृश)

प्रश्न 4.

(i) महामुनिः।

(ii) शान्तिप्रियः।

उत्तर:

(i) महांश्चासौ मुनिः = कर्मधारय समास। (महान् मुनि)

(ii) शान्तिः प्रिया यस्य सः = बहुव्रीहि समास। (शान्ति है प्रिय जिसको)

प्रश्न 5.

(i) पञ्चवटी

(ii) निर्मक्षिकम्।

उत्तर:

(i) पञ्चानां वटानां समाहारः = द्विगु समास। (पाँच वटों का समूह)

(ii) मक्षिकाणाम् अभावः = अव्ययीभाव समास। (मक्खियों से रहित)

प्रश्न 6.

(i) शताब्दी

(ii) प्रत्येकम्।

उत्तर:

(i) शतानाम् अब्दानां समाहारः = द्विगु समास। (सौ वर्षों का समूह)

(ii) एकम् एकं प्रति = अव्ययीभाव समास। (हर एक)

प्रश्न 7.

(i) महर्षिः

(ii) निर्लज्जः।

उत्तर:

(i) महान् ऋषिः असौ ऋषिः = कर्मधारय समास। (महान् ऋषिः)

(ii) निर्गता लज्जा यस्मात् सः = बहुव्रीहि समास। (निकल गई है लज्जा जिससे)

प्रश्न 8.

(i) द्वियमुनम्

(ii) प्रतिदिनम्।

उत्तर:

(i) द्वयोः यमुनयोः समाहारः = द्विगु समास। (दो यमुनाओं का समूह)

(ii) दिन दिने प्रति = अव्ययीभाव समास। (हर दिन)।

प्रश्न 9.

(i) मुखचन्द्रः

(ii) यशोधनः।

उत्तरः

(i) चन्द्रः इव मुखम् = कर्मधारय समास। (चन्द्रमा के समान मुख)

(ii) यशः एव धनं यस्य सः = बहुव्रीहि समास। (यश ही है धन जिसका)

प्रश्न 10.

(i) भूतबलि

(ii) रघुकुलजन्मा।

उत्तरः

(i) भूतेभ्यः बलि = चतुर्थी तत्पुरुषः समास। (भूतों के लिए बलि)

(ii) रघुकुले जन्म यस्य सः = बहुव्रीहिः समासे। (रघुकुल में हुआ है जन्म जिसका वह रामचन्द्र)